

НАУКОВИЙ ПРОЕКТ СЕСТЕР-БЛИЗНЮКІВ

Лановик М.Б. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. — 470 с.
Лановик З.Б. Hermeneutica Sakra. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. — 587 с.

Останнім часом українське літературознавство поповнюється численними цікавими працями як теоретичного, так й історико-літературного характеру. Це насамперед різнопланові монографії: “Тарас Шевченко” (К., 2005) І.М.Дзюби, “Жанр, жанрова система у просторі літературознавства” (К., 2005) Н.Х.Копистянської, “У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функції” (К., 2005) Г.М.Сивокона, “Міфопоетика “Лісової пісні” Лесі Українки” (К., 2006), Л.І.Скупейка, “Релігійно-філософське іскання в русской поетической традиции рубежей XX века: специфика сознания, концептосфера, типология” (Херсон, 2005) Н.І.Львівської та ін.

Серед цього розмаїття помітний теоретичний доробок двох молодих дослідниць із Тернополя — Мар’яни та Зоряни Лановик. І хоча їхні монографії — окремі глибокі й завершені роботи, сприймаються вони як своєрідний науковий диптих. У працях поєднується аналіз існуючих методологічних підходів з *повнокровним освоєнням окремих текстів*, здійснюються пошуки нових шляхів до осмислення *здобутків минулого*.

Актуальність монографії М.Лановик “Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції” зумовлена тим, що в оновленому просторі сучасного філологічного дискурсу України, як зауважує авторка, упродовж тривалого часу відбувається своєрідна дискусія навколо перекладознавства. У книжці стисло характеризується сутність цієї дискусії, що виявила контрверсійні підходи до проблем перекладу. Лінгвісти-перекладознавці, що тривалий час перебували “на передовій лінії” української науки про переклад, поставили під сумнів появу нових перекладознавчих праць у сфері літературознавства. Українським літературознавцям доводиться відстоювати власні позиції, обґрунтовувати необхідність відродження традиції другої половини XIX ст., що була силоміць перервана в радянський період. Цілком слушно в роботі наголошено, що ключовою віхою цієї дискусії стала праця Р.Гром’яка “Літературознавча компаративістика та перекладознавство: дотичність, перетини, колізії”, опублікована у “Слові і Часі” (2002, №8). І хоча українське літературне перекладознавство ще не зміцнило свої позиції, однак частіше почали з’являтися розвідки, компаративні дослідження із залученням перекладознавчих ідей.

Новаторство цих ідей ґрунтується на усвідомленні кожного перекладу як виду *інтерпретації*, що свідчить про *відносність* будь-якого перекладу, навіть

авторського. Виникла потреба глибокого, зокрема й філософського, осмислення цього процесу. Саме таке завдання поставила й виконала М.Лановик. Висловлюючи власну позицію у філологічній дискусії, авторка чітко окреслює головні розбіжності в поглядах на проблеми в мовознавчому та літературознавчому підходах і всебічно обґрунтовує літературознавчу парадигму художнього перекладу. Вона переконливо доводить, що сприйняття красного письменства як специфічної “метамови” в семіотичному, а не лінгвістичному аспекті переорієнтовує розгляд феномена художнього перекладу у сферу інтерпретації. У своїх міркуваннях М.Лановик виходить з того, що проблема інтерпретації у XX ст. стала ключовою для гносеології, логіки, філософії мови, семіотики, теорії комунікації, методології наук, що зумовило звернення до герменевтичних принципів і підходів не лише в гуманітарних, а й у точних дисциплінах. Загострилася потреба перекладу з однієї аксіоматичної системи на мову іншої (почали вивчатися можливості перекладу мови музики, живопису, літератури на мови інших видів мистецтва, мови снів, почуттів — на мову розуму та ін.). Саме тому “сучасна теорія перекладу намагається вирватися за межі власної проблематики і включитись у загальнокультурологічну філософську парадигму, в якій переклад розглядається як інтердисциплінарний феномен” (с. 15). Водночас авторка ставить собі за мету “багатоформатно окреслити саме літературознавчий аспект” художнього перекладу, враховуючи процеси творчості (див. с. 16-17).

М.Лановик, усвідомлюючи потребу радикальних змін теоретико-методологічного характеру в українській філологічній науці, переконливо доводить, що найголовніше завдання теорії літератури на сучасному етапі полягає в забезпеченні нового підґрунтя для подальшого розвитку не лише історико-літературних, а й компаративістських досліджень. На часі не хибна ідея “злиття націй, стирання меж між ними”, а устремління до порозуміння між народами через пізнання їхніх культур, насамперед через мистецтво й літературу, через діалог. Водночас так само здійснюються спроби пізнати свій народ, тобто самих себе. Невипадково авторка, аналізуючи ефективну в сенсі перекладознавчих пошуків думку М.Бахтіна, уважно ставиться до співвідношень між автокомунікацією та діалогом. Послугуючись ученням М.Бахтіна про *я-для-себе, я-для-іншого* та *інший-для-мене*, М.Лановик доходить логічного висновку, що “при такому підході оригінал

сприймається як такий, що потребує реакції на себе” (с. 242-243).

Старі ідеологічні стереотипи долаються, все більшої сили набувають в Україні нові інтерпретаційні підходи і стратегії у порівняльному літературознавстві. Вирішення завдань, що постали перед літературознавством наприкінці ХХ — початку ХХІ ст., потребує розвинутого перекладознавчого інструментарію, ось чому авторка рецензованої книжки поряд із теоретичними розглядає компаративістські аспекти. Філософське осмислення інтерпретаційних систем, обтрунтування теоретичних постулатів дослідження, аналіз порівняльно-зіставних підходів — усе це подається комплексно, чи то йдеться про питання мови у психоаналізі та виражальні можливості перекладу, чи про переклад та міфопоетику, вплив архетипного мислення на процес художньої інтерпретації або про теоретичне осмислення парадигми Захід-Схід і проблеми “багатокультурності” в царині перекладознавчих студій.

Книжку М.Лановик з упевненістю можна назвати інтегральним метакритичним дослідженням літературного перекладознавства, оскільки в ній представлено перекладознавчі підходи основних шкіл та напрямків світового перекладознавства ХІХ — ХХ ст. Точкою відліку обрано епоху Романтизму, філософсько-естетичні засади якої відіграли вирішальну роль у формуванні перекладознавчої науки. Окремі частини книжки присвячені проблемам зв'язку перекладознавства із психолінгвістичною теорією, психоаналізом, формалізмом, структуралізмом та семіотикою, наратологією, герменевтикою та рецептивною критикою, постструктуралізмом. Експериментальний характер мають розділи, присвячені вивченню феномена перекладу крізь призму ірраціональних підходів, метафорології та імагології. Ядро книжки становить провідна ідея, яку авторка пов'язує з теорією відносності та її відлунням у гуманітарному просторі ХХ ст. Означення “теорія відносності” авторка використовує як подвійну метафору і проєктує її як ідею багатомірності й різновекторності, різночасовості та різнопросторовості, і водночас як ідею рухомості кожного тексту.

Теоретичні міркування М.Лановик спонукають до постановки в компаративістському аспекті актуальних проблем із теорії художнього перекладу. Одним з найактуальніших завдань сучасного літературознавства виступає потреба поглибленого осмислення феномена перекладача як *Третього* між *Я* та *Іншим*. Спираючись на думку М.Бахтіна про те, що “кожен діалог відбувається немовби на фоні зустрічного розуміння незримо присутнього *Третього*”, авторка слушно стверджує: “У руслі перекладознавчих студій достатньо обтрунтовано можна розглядати постать перекладача як *третього* учасника діалогу між автором та іншомовним читачем” (с. 242). Вислів приховує в собі розлогу програму дослідження проблеми не лише в теоретичному, а й

в історико-літературному плані. Сказане стосується й порушеного в монографії питання — на матеріалі взаємин грецької та римської культур — про привласнення *чужого* настільки, що воно стає *своїм*. Цей процес нескінченний, і відбувається він на рівні як національних культур, так і окремої особистості. *Чуже* сприяє формуванню власного *Я*. Переклад, як вагомий чинник у цьому процесі, потребує подальших спеціальних розвідок.

Відзначаючи безсумнівні наукові досягнення М.Лановик, зауважимо, що в аналізі концепцій зарубіжних авторів бажано було б підсилити дискусійні моменти. Зокрема, схвалюючи метакритичні класифікації сфер інтерпретації, варто було, на нашу думку, критично поставитися до різкого відокремлювання *сфери читачької аудиторії оригіналу* від *сфери аудиторії інтерпретатора / перекладача* (с. 285-287). Доцільніше, уникаючи певної механістичності, розглядати ці *сфери* як сторони одного процесу. Такий підхід дасть змогу виявити спільне та відмінне в характеристиці обох видів читачьких аудиторій.

Деякі композиційні прорахунки іноді заважають об'єктивніше сприйняти цілісність і широту авторської концепції. У *Всцуні* створюється дещо помилкове враження: ніби авторка зовсім або майже не бачить методологічних надбань слов'янських філософів, мово- і літературознавців. Не можна, наприклад, обійти мовчанням праці А.Лосева “Знак. Символ. Миф”, “Эстетика Возрождения”, “Философия. Мифология. Культура”, його полеміку з М.Бахтіним. Не згадує авторка й одного з піонерів семіотичного напрямку в науці польського вченого М.Валліса і його книжку “Sztuki i znaki. Pisma semiotyczne”. Про О.Веселовського йдеться в розділах, а треба було про нього сказати й у *Всцуні*. Не можна між рядками залишати й соціологічні інтерпретації, хоча вони здаються неактуальними в наш час. Бажано було б при порушенні проблеми Захід — Схід згадати й Космос М.Періха, цікавий з погляду перекладознавства текст у широкому його розумінні.

Монографія “Hermeneutica Sacra” З.Лановик — перша спроба в українському літературознавстві цілісного аналізу генези, методології й функціонування біблійної герменевтики як окремої сфери гуманітарного знання. У праці, ретельно досліджуючи фрагменти Біблії, авторка намагається дошукатися істинного сенсу написаного. Обережно підходячи до сторінок Великої Книги, вона не лише не дозволяє собі ліберальних тлумачень, а й тактовно застерігає читачів від недбалих та поверхових інтерпретацій сакрального тексту, вимагаючи належної поваги до нього як до Слова Божого.

Думка, проголошена сучасними теоретиками літератури, що *саме біблійна герменевтика стояла біля витоків формування сучасної літературознавчої герменевтики* — наскрізна, у роботі вона постає спочатку як *теза / гіпотеза*, а внаслідок викладу набуває статусу висновку. З.Лановик не погоджується з поширеними поглядами сучасних дослідників, які під

час аналізу герменевтичної системи, спираючись на концепцію Ф.Д.Шляєрмахера, вважають його “засновником герменевтики”. У монографії доводиться теза, що коріння цієї науки сягає далекої давнини, біблійних часів. Відстоюючи свою концепцію, авторка подає розлогий огляд розвитку герменевтичних систем від перших інтерпретативних стратегій сакральних книг в юдаїзмі, зафіксованих у книгах Старого Заповіту — ідеться, зокрема, про інтерпретацію законодавчої літератури Мойсеєм (близько 1400 р. до Р.Х.) та тлумачення Тори Ездрою (500 років до Р.Х.). З.Лановик ґрунтовно розглядає трансформацію цих парадигм у добу Нового Заповіту (ранньої апологетики й патристики), простежує — саме на цьому зосереджена увага дослідниці — зміни методів інтерпретації, що відбуваються разом зі зміною наукових концепцій у різні історичні епохи (Середньовіччя, Ренесансу, Реформації, Просвітництва, Модерну).

Основна увага дослідниці звернена на інтерпретативні моделі новітньої біблійної герменевтики, її найвідоміших шкіл: ліберальної (Ф.Д.Шляєрмахер, В.Дільтей, Г.Дройзен, Г.-Г.Гадамер), міфологічної (Дж.Фрезер, Е.Дюркгайм), екзистенційної (М.Бубер, К.Ясперс, Р.Бультман), феноменології (М.Гайдеґґер, П.Рікер, В.Ізер, Ф.Кермоуд), архетипної критики (Н.Фрай) та ін. Аналізуючи концепції світових учених, З.Лановик уводить до наукового обігу не перекладені з мов оригіналів праці Н.Фрая (“Великий код. Дослідження Біблії і літератури”), “Слова із силою. Друге дослідження Біблії і літератури”), Е.Д.Грша (“Точність інтерпретації”, “Цілі інтерпретації”), В.Ізера (“Межі інтерпретації”), Ф.Кермоуда (“Виникнення таємниці: до проблеми інтерпретації наративу”) та ін. Водночас книжка не оминає увагою й несекулярні школи біблійної герменевтики, зокрема визнані праці О.Меня, С.Булгакова, Г.Кюнга, К.Барта та ін.

Зосереджуючись в основному на проблемах текстової інтерпретації, суголосних із сучасними концепціями герменевтичного аналізу літературних текстів, авторка все ж обґрунтовує відмінність біблійних книг від інших видів текстової організації, здійснює порівняльний аналіз Біблії та художньої, історичної, філософської літератури, слушно наголошує, що біблійним книгам властивий своєрідний, відмінний від інших типів текстової організації вид риторики (за Р.Бультманом — керигматичний). Виходячи з цієї тези, З.Лановик аналізує поетику й художню природу біблійних книг, досліджує проблему співвідношення історизму й міфологізму в

Біблії. Значна частина аналізу присвячена концепції міфу в літературознавстві й культурології загалом. Спираючись на праці О.Лосєва, К.Ясперса та ін., авторка переконливо доводить, що біблійні тексти не можна прирівнювати до культових міфів різних народів, оскільки в них переважає історизм, точне датування і вказівки на історичні події, достовірність яких підтверджена історичними документами Близького Сходу та археологічними розкопками. Міфологічна природа Біблії пояснюється з огляду на специфіку текстової організації, зумовленої поетикою, властивою для сакральних книг Юдаїзму (що співвідноситься з унікальною літературною традицією Близького Сходу), а також характером її інтерпретації та розуміння в системі давньоєврейського мідрашу.

Особливий інтерес викликають підрозділи “Полісемантичність і діалогічна множинність Біблії”, “Жанрова парадигма і літературно-критичний метод інтерпретації”, “Специфіка прозових жанрів Старого Заповіту”, “Метатекстуальні парадигми Біблії та принципи їх інтерпретації”, зокрема в тій частині, де йдеться про архетип як образну одиницю людської свідомості, про зв’язок “біблійних архетипів” із загальнолюдськими. Усе це — і особливо дискусійні моменти — служить поштовхом для подальших досліджень і виникнення нових інтенцій.

Монографія З.Лановик вражає чисельністю, різноманітністю, глибиною порушених і розглянутих проблем. І все ж не вистачає розділу про інтерпретацію Біблії в художній творчості, у таких, наприклад, творах, як “Йосиф і його брати” Т.Манна, картина М.Ге “Що є істина?”, серія картин “Мадонна” сучасного білоруського художника І.Романовича (Янка), “Німецький реквієм” Й.Брамса та ін. Такий розділ був би бажаний принаймні як порушення проблеми. А поки що авторка задовольнилася тезою: “Учені-філологи залишатимуться обмеженими в можливостях вивчення біблійних впливів у літературі, допоки не звернуться до Біблії і вповні не оволодіють нею як основним джерелом інтертекстуальності, літературного діалогізму, алегоризації, архетипного мислення, символізму, метамовної семіотики і т.д.” (с. 13). Проте оволодіти Біблією *вповні* навряд чи коли-небудь і кому-небудь вдасться. І хіба полісемантичність і діалогічна множинність Біблії не свідчать про це?

Однак зауваження/роздуми на адресу монографій Мар’яни і Зоряни Лановик не применшують наукової цінності їхніх праць.

Луїза Оляндер